

A KIADÓRÓL ÉS A KÖNYVRŐL.

IRTA

ÉS AZ EGYESÜLETBEN FELOLVASTA 1903. FEBRUÁR HÓ 21-ÉN

WIESNER JAKAB.

BUDAPESTEN, 1903.

A „CSAK SZORÓSAN“ MAGYARORSZÁGI KÖNYVKERESKEDŐ-SEGÉDEK
EGYESÜLETE KIADÁSA.

Budapest, 1908. Rózsa Kálmán és neje könyvnyomdája.

A könyvkereskedelem tudománya, vagy talán szabad mondanom: a könyvkereskedelem művészete a könyvkiadásban csúcsosodik ki. Ha a legfontosabb tényezője egy könyv megírásánál első sorban is a szerző, úgy nem kevésbé fontos szerepet játszik egy könyv létrejötténél a kiadó. Az igazi kiadó, ha nem is ír könyveket, teremthet irodalmat s gyakran éppen olyan szolgálatot tesz az irodalomnak, mint az író. Az igazi, ambiciózus, lelkes kiadó nemcsak nyomtatja, kiadja a könyvet, de inicziál, teremt, gyakran irányt szab a könyv írójának, befolyást gyakorol a könyv tartalmára, irányára s általában egész mivoltára.

Éppen azért a kiadó szerepe végtelenül fontos, de egyben nehéz, súlyos s sokoldalu is. A könyvkiadó: szerkesztő, kritikus és kereskedő egy személyben, a kinek azonban sohasem szabad lesülyednie a kalmárság kicsinyes szellemébe, a kit működésében mindig nemesebb, magasabb, ideálisabb szempontok is kell, hogy vezessenek, vezéreljenek.

A kereskedelemnek talán semmiféle ágához sem hasonlítható a kiadó működése, a kinek nemcsak az árút, nemcsak a beszerzési forrásokat, a sokszorosító technika százféle ágát kell ismernie, a kinek nemcsak előteremténie kell az árút, a melyet kibocsát, de a közönséget is kell ismernie, a kire számításait első sorban építi.

A kiadó működése nem ott kezdődik, a hol a kész kéziratot nyomdakészen átveszi, hanem már akkor, a

mikor egy könyv, egy vállalat terve felmerül. Egyénisége, ereje, tudása különösen két alkalommal nyilatkozik meg. Először akkor, a mikor egy ajánlat érkezik hozzá, a mely fölött dönteni kell, másodsor akkor, mikor ő maga inicziál, megteremt egy vállalatot. Főleg az utóbbi esetben látjuk a könyvkiadót igazi mivoltában. Talán semmiféle vállalatnál, talán semmiféle kérdésben nem lehet oly nehéz a döntés, mint egy kiadói ajánlatban, a mikor a kiadó egy ajánlat, egy vállalat előtt áll, legyen az akár a saját ötlete, akár egy írónak az ajánlata. Az egy szinigazgatót kivéve, talán senkinek sem kell annyi eshetőséggel számolnia, mint a könyvkiadónak, a mikor egy könyv, egy nagyobb szabásu munka, gyűjtemény kiadása dolgában kell határoznia.

A könyvkiadónak, éppen úgy, mint a szinigazgatónak, nemcsak avval kell számolnia, hogy valamely darabja, valamely könyve, esetleg nem sikerül, nem üt be, hanem azzal is — s ez főleg a kiadót illeti, — vajjon a visszautasított ajánlattal nem utasít-e el magától egy jövődöbeli nagy talentumot, egy nagy író? Nem lehet sohasem előre tudni, kiből lesz Kiss József, Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferencz. És nehéz akkor is a döntés, a mikor egy nem egyéni könyvről van szó, vagyis mikor nem egy író regényéről, vagy költeményeiről van szó, hanem egy nagyobb befektetést, kockázatot igénylő vállalatnak az eszméje merül fel. Sőt itt még nehezebb, mert míg az előbbi esetben a kockázat szűk határok között mozog, addig, mikor egy nagyobb vállalatba megy bele, az esetleges eredménynel szemben ott áll a nagy, sokszor egész üzletét végromlással fenyegető kockázat. De ha a kockázat nem is olyan nagy arányu, ezerféle szempont vezérli mégis a döntés pillanatában, és a legkritkább esetben van olyan támpontja, a melyre biztosan építhetne. Hogy csak egy-két példát említsek, itt vannak Kossuth Lajos

iratai. Az a kiadó, a kihez először fordultak a nagy mű kiadása végett, nem vállalkozott reá, ellenben az Athenaeum részvénytársaság örömmel ment bele a dologba. Gáspár Ferencz bejárta az összes budapesti kiadókat. Negyvenezer mértföld vitorlával és gőzzel című könyvével, senki se akart a könyve kiadására vállalkozni, míg végre egy vidéki könyvnyomda adta ki a munkát s mondhatni páratlan sikerrel. Hogy kinek a döntése volt helyes, azt ma már tudjuk; de vajjon kibebíthetjük-e azért azt a kiadót, a ki nem bocsátkozott bele e két vállalatba? Határozottan nem. Nemcsak azért, mert mindenesetre respektálnunk kell a mások nézeteit is, de főleg azért is, mert mint előbb említettem, ezerféle szempont vezethette a kiadókat, a mikor lemondtak az említett munkák kiadásáról.

És hogy a legközelebbi napokból is felhozzak egy példát, itt van a fiatal poéta Harsányi Kálmán, a ki bizományost is alig tudott találni a maga költségén kinyomtatott két verses könyvére.

A Harsányi Kálmán könyve különösen jellemző a kiadói viszonyokra; itt van az az eset, a miről előbb szoltam, hogy a kiadó sohasem tudhatja, mikor utasít el magától egy kiváló talentumot. Igaz ugyan, hogy módjában lett volna átolvasni, vagy átolvastatni ezt a két kötetet, a melyek egy már sok tekintetben kiforrott, határozott költői egyéniség munkálkodását rejtik magukban, de hát melyik kiadónak van módjában elolvasni, vagy csak felolvastatni is mindazt, a mi kiadás céljából beérkezik hozzá? És ha el is olvassa, vagy elolvastatja, vajjon észreveszi-e azokat a bizonyos oroszlánkörmököt? Hiszen manapság már írónak hiszi magát az is, a ki egy rossz körmondatot meg tud fogalmazni, s ha valakinek tiz tárczája egy helyi érdekű lapban megjelent, már siet barátainak és ismerőseinek az unszolására könyvben is megörökíteni azokat!

A kiadó helyzete itt ugyanaz, mint a szerkesztőé, a naponként beérkező kézirat-tömeg szinte lehetetlenné teszi, hogy gondosan átnézzze, elolvassa, megbírálja s a ki tudja, hogy a beérkezett kéziratok nagyobb része elolvasásra sem érdemes, s hogy az elolvasásra érdemes részben is sok a közepes, az annyira jelentőség nélkül való, a mi nem érdemli a nyomdafestéket, az könnyen elképzelheti, hogy bizony gyakran a becses munka sem részesül a megérdemelt figyelemben.

Nagy baj az, hogy az a sok visszautasított poéta, drámaíró nem elégszik meg, hogy egy szerkesztő, vagy egy kiadó visszautasítja az írásait, ő tiz helyen is próbál és kísérletezik, mert hiszen, mint ő mondja, csak rossz akarat, kaján irigység nem imerhette fel a nagy tehetségét.

Harsányi Kálmán könyve még egy másik szempontból is nagyon jellemzi a mi irodalmi viszonyainkat. Ezelőtt 4—5 hónappal bizony még alig tudta valaki, hogy ilyen nevű költőnk is van. Jött a Pesti Hírlap esti levele, később a Budapesti Hírlap hatalmas harsonája s aztán a többi lapok. Mind a legnagyobb magasztalás hangján irt a könyvről s az ismeretlen költőt mint egy kiváló nagytehetségű poétát mutatták be a közönségnek.

Nem volt ez mesterséges reklám, hanem a tehetségnek föltétlen elismerése. Nos mi volna a természetes következménye ennek az egyhangu elismerésnek? Ugyebár az, hogy a fiatal költő könyve ott legyen minden magyar házban, a hol a szép kultuszát üzhetik, a hol egyáltalán olvasni szoktak? Valójában pedig a könyvből alig hétszáz példány kelt el. És éppen ez bizonyítja a legjobban, hogy nem szabad a kiadót szűkeklőséggel vádolnunk, mert ha egy könyv, melynek megjelenését valósággal ünnepelte a sajtó, csak 700 példányban kelt el, mennyi kél el akkor egy olyan könyvből, melyet csak a rendes mederben, a szokásos körülmények között ismertet a sajtó?

Nem csoda azért, ha aztán néha túlságosan is óvatos a kiadó. Inkább bizonyos szűkkeblűség vezesse működését, minthogy odaadja mindenhez a nevét, vagyonát, annál is inkább, mivel az igaz gyöngy, a mi valóban értékes és becses, előbb-utóbb ugyis felszínre kerül.

Petőfi sem talált egykönnyen kiadót, Mikszáth is alig tudta első könyveit elhelyezni, Szabolcska is maga adta ki az első könyvét s Dóczi Lajos éppen a közelmúlt napokban Ráth Mórról írt gyönyörű tárczájában említette meg, hogy a „Csók“ első kiadását a maga költségén adta ki s Ráth Mór csak különös kegyből engedte meg, hogy az ő neve, mint kiadóé, kerüljön a könyvre.

Melyik hát az a számítás, a mely a kiadónak irányítóul szolgálhat valamely vállalat megindításánál? Felelet erre nincs. Mint a hogy a színháznak igazgatója soha sem lehet biztos a bemutatandó darab sikeréről, a hogy az író soha sem tudhatja, hogyan fogadja a darabját a közönség, éppen úgy előre ki nem számítható valamely könyvnek a kelendősége. Sokszor évekig hever a könyv a raktárban s egyszer valami véletlen aktuálissá teszi valamilyen okból s egyszerre csak keresik, váratlanul elfogy. Sokszor már a könyv megjelenésénél is valami előre nem látott véletlen játszik közbe, a mely kiemeli a könyvet az ismeretlenségből, némi szenzációt kölcsönöz neki a véletlen s a könyv előre nem látottan kapós lesz. Sokszor az író, kiadó a biztos siker reményében adja ki a könyvet, vagy indit meg egy vállalatot, s teljes sikertelenség kíséri munkálkodásukat.

Megnehezíti a kiadó elhatározását az a körülmény is, hogy gyakran olyan előre nem látott esélyek, véletlenek is fordulnak elő, a melyek döntő befolyást gyakorolnak a könyv kelendőségére, vagy mellőzésére.

Egy szóval, nincs alap, a mely a kiadónak biztos támpontot nyújtana, nincs semmiféle reális alap, a

mely elhatározásánál döntően befolyásolná. És mégis van néhány pont, a melyekre az igazi kiadó feltétlenül építhet, ezek: a tudása, a tapasztalata, látóköre, ambíciója. Ezeket a tulajdonságokat a döntés pillanatában látjuk teljes erejükben kibontakozni a könyvkiadót. Ez az a pillanat, a mikor a szerkesztő, a kritikus s a kereskedő egyesülnek benne és a mikor egyedül a saját tudására, tapasztalataira építi az elhatározását...

Az igazi kiadónak, ha egy vállalat előtt áll, sohasem szabad azt mérlegelnie, hogy mennyi haszna lesz belőle, hanem *első sorban is azt, mennyi veszteséggel terhelheti meg a költségvetését? Hogy kibírja-e ezt az esetleges veszteséget?* És az igazi kiadó nem felejtí el soha, hogy a *tiszta, betümentes papíros gyakran sokkal értékesebb a tele nyomtatott papírosnál.*

* * *

Elmondtam egyet-mást a kiadóról, mielőtt egy könyv vagy vállalat dolgában döntött, de végre határozott s elérkezett a megvalósulás stádiuma. A kézirat a kiadó kezébe kerül, onnan a nyomdába s aztán elkészül a könyv. De még itt sem szakad vége a kiadó működésének, még hátra van a könyv terjesztése, a mely éppen oly fontos kelléke a könyv sikerének, mint annak tartalma, gondos kiállítása...

Felolvasásom szűk kerete lehetetlenné teszi, hogy kiterjeszkedjem arra az ezersféle körülményre, a melylyel a könyv kiállítása össze van kötve, a melyet egy könyv helyes terjesztése igényel, vagyis, hogy miként állítódik ki, miként terjesztődik a könyv; csak néhány általános megjegyzést kívánok tenni a kiadó hivatásáról, attól az időtől kezdve, a mikor valamely tervezett vállalat kiviteléhez fog. Mert hiszen más ott a dolga a kiadónak, a mikor a kész kéziratot megkapja s csak ki kell nyomtatnia s más, a mikor egy nagy vállalatot indít meg, a mikor nemcsak az előállításról, nyomtatásról, de

az egész vállalat megkonczipálásáról, a kéziratok beszerzéséről is kell gondoskodnia.

Mikor a közönség a kezébe kapja egy lexikon vagy egy nagy történelemnek első kötetét, vagy egy folyóiratnak, füzetes vállalatnak az első füzetét, a melyet ő két koronás havi részletekben törleszthet, vagy 40—50—60 filléres füzetekben megszerezhet, sejtelve sincs arról, hogy milyen munka, mennyi tudás, körültekintés, lelkesedés, szeretet, mennyi szellemi és anyagi tőke-kiadás előzte meg, a míg az az első kötet, vagy első füzet megjelent.

Igen szépen írta meg annak idején Révai Mór a Magyar Szalon Jókai-füzetében annak a történetét, hogyan jött létre Jókai nemzeti kiadása, a melynél szebb, értékesebb kiadói vállalkozást alig találunk még a külföldön is, de ha ennek a létrejötte is óriási körültekintést, leleményességet igényelt, eltörpül ahhoz képest, a mikor például oly vállalatok megteremtéséről van szó, a hol a kézirat nincs meg, például egy lexikon, egy világtörténet, a melyek egész irodalmat rejtenek magukban, a melyek egy egész írói gárdát mozgósítanak.

A kiadó konczipálja, ő csinálja meg a vállalat tervezetét, ő állapítja meg a közreműködő írókat, ő irányítja az egyes közreműködők munkásságát, ő gondoskodik annak miként történendő illusztrálásáról s végül az ő dolga, a technikai rész, vagyis az ellőállítás s terjesztés ezerféle gondjaival foglalkozni.

Egy nagyobb vállalat megindításánál talán a leg súlyosabb gondja a kiadónak a szerkesztő, az írók helyes megválasztása, csoportosítása, mert úgyszólván ettől függ a vállalat sikere. Pedig sajnos itt találkozik a legnagyobb közönnyel, indolenciával.

Szinte hihetetlen, micsoda nehézségekkel kell megküzdeni, főleg a mikor egy tudományos alapon készülő munka összeállításáról van szó. Nemcsak azért, mert

már magát a közreműködő írókat is nagyon nehéz megtalálni, de főleg azért, mert azok, a kik hivatva volnának ilyen esetekben a kiadó segítségére lenni, megvonják tőle a támogatásukat. Jellemzésül felemlitek egy esetet: Egy nagyobb orvosi vállalatnak magyar nyelven való kiadását tervezte a kiadó, többek között egy fiatal egyetemi tanársegédet is felkért az egyik kötetnek fordítására. Azt mondta az illető: Nagyon megtisztelve érzi ugyan magát a cég bizalmától, de ő már öreg ahhoz, hogy fordítson.

Pedig dehogyan volt öreg. Indolencia, közönyösség, méltánytalanság volt ez a visszautasítás. Ha a kiadó belemegy egy, a tudományos irodalomnál mindig kockázott vállalatba, a hol őt mindenesetre ambiciozusabb intencziók is vezérlik, a legkevesebb, a mit elvárhat, hogy a hozzáértők munkálkodásukkal támogassák őt.

Még szerződésbeli kötelességeiknek sem felelnek meg s a legnagyobb nembánomsággal nézik azt az ezerféle kellemetlenséget, erkölcsi és anyagi veszteséget, a melylyel a kiadót sújtják. Innen van, hogy a Jogi Lexikon-t, a Magyar Magánjogot, hosszú évek óta nem tudja a szerkesztő, a kiadó befejezni, innen van, hogy a Révai-Franklin-féle Képes Világtörténetet, Brehm állatvilágát csak egyes kötetek átugrásával folytathatják. Hogy micsoda reklamációkat szülnék aztán az ilyen állapotok, azt bizonyára nem kell magyaráznom.

Csak jellemzésül hoztam fel ezeket a sajnos sűrűen előforduló eseteket, hogy a kiadó helyzetét illusztráljam, a mikor egy vállalatot a megvalósulás stádiuma elé visz, s hogy bizonyítsam, a mit az imént mondtam, hogy az igazi kiadó szerkesztő, kritikus s kereskedő egy személyben.

Vannak kiadók, főleg külföldön, a kik csak olyan könyveket adnak ki, a melynek ötlete tőlük ered, de nálunk is a legtöbb nagyobb szabású vállalat a kiadó

ötlete, a kiadónak köszönheti elsősorban létrejöttét, annak érdeme rendesen a kiadó munkálkodásához fűződik. Kiadók eszméje volt péld., mint már előbb is említettem, a Jókai nemzeti kiadása, a Millenáris nagy történet, Herczeg Ferencz, Rákosi Viktor, Bródy Sándor, Eötvös Károly összkiadása, a kétféle remek-írók hatalmas gyűjteménye, Brehm természetrajzának magyar nyelven való kiadása, az Új Idők, a Művészet folyóiratok, az Olesó Könyvtár, a Magyar Könyvtár, Marczali világtörténet, Stampfel tudományos könyvtára stb. stb. megindítása. Valamennyit a kiadók erkölcsi és anyagi ereje, tudása és lelkesedése hozta létre.

És a mikor ezeket felemlitem, melleleg nem hagyhatom megjegyzés nélkül, hogy alig volt rá eset, hogy akár a közönség, akár a sajtó ebből a szempontból méltányolta volna a kiadót. Szinte érthetetlen, hogy a mikor annyi és annyi igazán jelentéktelen eseménnyel sokszor heteken át ébren tartja az ujság a közönség figyelmét, addig a kiadó működéséről legfeljebb akkor s annyiban vesz tudomást, hogy leközli a kiadótól beküldött ismertetést. Pedig gyakran hosszú hónapok, évek munkásságáról van szó, olyan irodalmi vállalatokról, a melyek a közművelődés elsőrangú tényezőivé lesznek s melyekbe a kiadó sokszor egy egész élet tapasztalatait, tudását, no meg egész vagyonát is fekteti bele.

Nem akarok rekriminálni sem a közönség, sem az író, sem a sajtó ellen, a kiadót sem akarom kiemelni az ismeretlenség homályából, a mikor elmondtam egyet-mást a könyvkiadói életből. Az a czélom csupán, hogy önökkel, a könyvkereskedőkkel megismertessem, a mennyire egy felolvasás szűk keretében lehet, a kiadó működését, mert hiszen mi magunk sem, a kik a könyvek eladásával foglalkozunk, sem méltányoljuk, becsüljük a kiadó működését. Másrészt pedig azt hiszem, hogy a mikor néhány szóval rámu-

tatok a kiadó működésére, talán ezzel egyutal módot nyujtok ahhoz, hogy megkülönböztessük az igazi kiadót a könyvgyárostól.

Sajnos, mi magunk is igen gyakran közönséges iparcikknek, árucikknek tekintjük a könyvet s nem akarjuk, vagy nem tudjuk megkülönböztetni a könyvet a könyvtől, a könyvgyárost a könyvkiadótól.

Ha merész is ez az állításom, bizonyítják ezt a kiadókkal folytatott ideges, türelmetlen, igazságtalan levelezéseink, kicsinyes alkudozásaink, bizonyítjuk kirkatainkkal, nyomtatványainkkal, hirdetéseinkkel stb.

De nemcsak azt bizonyítják ezek a körülmények, hogy nem érzünk együtt a kiadóval, hogy nem tudjuk, vagy nem akarjuk méltányolni az ő működését, hanem azt is, hogy hiányzik belőlünk az az ideális alap, a mely bizonyos szolidáris viszonyt, kapcsolatot teremt a könyveladó, a szortimenter és a könyv-produkáló vagyis a kiadó között.

Ez a minden szolidaritást nélkülözö viszony szüli aztán azokat a képtelen, lehetetlen állapotokat a magyar könyvkereskedelem terén, a melyek épp úgy az eladót, mint pedig a kiadót megbénítják működésében. A kiadó nem számíthat a szortimenter föltétlen támogatására, sőt igen gyakran még föltételesre sem, maga fordul tehát a közönséghez, mert kiadványait el akarja adni, el kell adnia. Hogy ez meg az eladó könyvkereskedőnek nem tetszik, az természetes. Ezeknek a bajoknak az orvoslására, sajnos eddig alig történt valami s ha történt is, célra nem vezetett, mert rendes szokás szerint itt is mindkét fél a maga igazát védte s sohasem általános szempontok, hanem egyes érdekek kerültek előtérbe.

Hatalmas példája az együttműködésnek, a kartársi együvé tartozandóságnak az Albert Unflad esete, a ki körülbelül 18—20 évvel ezelött Verne regényeinek egy új német kiadását indította meg, szemben a régi

szép Hartleben kiadással. S noha Hartleben osztrák czég, az egész német könyvkereskedelem felzudult Unflad vállalkozása ellen s úgyszólván bojkotálta az új Vernét.

Pedig Unflad vállalkozása éppenséggel nem érdemelte meg ez eljárást. elvégre neki joga volt hozzá és az irodalom és közönség szempontjából is méltányolható volt, hogy az akkoriban csak díszkiadásokban megjelenő Verne mellé egy olcsó kiadást is illeszzen. És az az egy-két kötet, a melyet kiadott, eléggé csinos, tiszta nyomásu, szép könyv volt. De itt nem arról volt szó, hanem, hogy a mikor van egy Verne kiadás és pedig szerzőtől jogositott, tehát jogot *fizetett* kiadás, nem szabad azt csökkenteni egy másikkal, mely ha a törvény keretén belül is jelenik meg, tulajdonképen mégis jogtalan kiadás.

Nagy erőt, öntudatot, bizalmat ad ez a szolidaritás a kiadó kezébe, s az egész vállalkozási kedvére kihatással van az a tudat, hogy feltétlenül számíthat kartársainak a támogatására, bizalmára.

Nagyon természetes, hogy a kiadónak is megvannak a kötelezettségei úgy a könyvvel, mint az eladóval szemben s a szolidaritás csak ott születhetik meg, a hol a kiadót működésében is általános szempontok vezetik.

Nézzük csak újra ezt a Hartleben-féle Vernét s az Unflad esetet. A német könyvkereskedelem egyhangulag tiltakozott Unflad vállalkozása ellen, de Hartleben is megtette azt, a mivel a német könyvkereskedelemnek ezért a szép eljárásáért tartozott. Az Unflad olcsó Vernéinek volt a természetes következménye a Hartleben-féle Verne olcsó népies kiadása. A Hartleben czég nagyon helyesen okoskodott, a mikor azt gondolta magában: a német könyvkereskedelem megvédelmezett, támogatott, mikor támadtak, noha ez a támadás tulajdonképen nem volt egészen indokolatlan,

egy második esetet nem szabad bevárnom, egy második esetben bizonyára megvonja tőlem ezt a jóindulatát, ha magam is nem vágom el az útját hasonló vállalkozásnak.

Felolvasásom a befejezéshez közeledik, még csak néhány pillanatra kívánom igénybe venni hallgatóim szives türelmét.

A kereskedelemnek semmiféle ága sincs olyan szűk határok közzé szorítva, mint a magyar könyvkiadóé. Míg a német, francia, angol, olasz könyvet az egész világon olvassák, addig a magyar kiadónak még a saját hazájában is küzdenie kell az idegen könyvek ellen, mert hiszen Magyarországon is legalább annyi idegen könyv kél el, mint magyar könyv. Hogy csak néhány nagyobb várost említsek: Pozsonyban, Brassóban, Fiumében már alig talál hazát a magyar könyv s vannak egész megyék, egész vidékek, a hol csak túrt vendég a magyar nyelv, a magyar könyv.

Mégis büszkeséggel tekinthet a magyar könyvkereskedelem a multjára és bizalommal nézhet a jövőjébe. Széles irányu tevékenységével, nagystilű vállalkozásaival, az irodalom minden ágát felölelő, technikai is magyar színvonalon álló publikációival méltán helyet foglalhat Európa első kiadói között.

És a mit különös elégtétellel említhetek fel, a mi a magyar könyvkereskedőnek az életrevalóságát fényesen bizonyítja, az a tudat, hogy a kereskedelem terén, egyedül a könyvkereskedelem az, *a mely messze túlszárnyalja a mi kedves osztrák testvéreink működését.*

Nem kutatjuk azt, ha vajjon a mindent széthúzó és bomlasztó örökös harczok teszik-e lehetetlenné egy egységes osztrák könyvkereskedelem fejlődését és nem kutatjuk azt sem, hogy talán a német birodalom magába szívja a szomszéd Ausztria német elemeit, csak azt tudjuk, hogy Ausztriának körülbelül kilencz milliő német nyelvű lakosa mellett, tehát több, mint a mennyi

magyar nyelvű lakos van hazánkban, a kiadók működése számba sem vehetően csekély, úgyszólván jelentéktelen.

Nincs Ausztriának lexikonja, a mely első sorban az ő nemzeti, faji, geográfiai viszonyait, népét, földjét ismertetné, nincs neki a millenáris nagy történelemhez hasonló publikációja, a mely írásban és képben ezeréves dicsőséges multunkat, nincs Vasárnapi Ujságja, a mely ötven éves multjával az újkori Magyarország képes krónikája, és nincs Új Idők-je, a mely fiatalos erővel és lelkes hangon a szépirodalom kultiválását tűzte ki céljául. És nincs Jókai nemzeti kiadású 100 kötete, nincsen pompás Remekírók kiadása, nincs Rákosi Viktor, Herczeg, Bródy, Mikszáth, Eötvös kiadásai, mind egy-egy oszlopa, bizonyosága a magyar irodalom, a magyar könyvkereskedelem nagyságának, nincs Művészet-e, a mely első rangú művészi kiállításával versenyre kél a világ első ilyen vállalataival és végül nincs Kis Lap-ja. Az Én Ujságom-ja, a mely már a gyermekvilágba is beleoltani igyekszik a magyar nyelv, a magyar kultúra, az édes magyar föld, a magyar haza, a magyar irodalom, a magyar könyv fogalmát és szeretetét.

Magyar szív, magyar lélek, magyar érzés teremtette meg ezeket a szép vállalatokat, melyek, a mikor a magyar irodalom nagyságát, gazdagságát, változatoságát hirdetik, egyuttal a magyar kiadók nagystilű, lelkes, ambíciózus hazafias munkásságát is dicsérik. A legnagyobb része a felsorolt vállalatoknak a magyar kiadók ötlete volt, kik ezekkel az ötletekkel belevésték nevüket a magyar irodalom, a magyar könyvkereskedelem történetébe.

